

УДК 37.01

DOI:10.15330/esu.13.36-42

Галина Білавич

доктор педагогічних наук, професор
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Galyna Bilavych

Doctor of Pedagogical sciences, Professor
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine)
ifosuhcvas@gmail.com

**ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ НАУКОВОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ, БІБЛІОТЕЧНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ У ПРОЦЕСІ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

**FORMATION OF THE SCIENTIFIC SPEECH CULTURE OF FUTURE EXPERTS OF
INFORMATIONAL, LIBRARY AND ARCHIVE SPHERE IN THE PROFESSIONAL
TRAINING PROCESS**

Стаття присвячена практичному аспекту проблеми культури наукової мови, під якою розуміємо досконалий рівень мовнокомунікативної підготовки майбутніх фахівців інформаційної, бібліотечної та архівної справи, що передбачає дотримання нормативності української літературної мови, володіння науковим стилем тощо. З'ясовано зміст поняття “культура наукового мовлення”, визначено особливості реалізації норм сучасної української літературної мови в науковому стилі, звернено увагу на найбільш типові для студентських наукових текстів помилки. Більшість помилок у писемному мовленні студентів зумовлена інтерференційними явищами внаслідок інтенсивного впливу російської мови на українську наукову мову.

Ключові слова: *культура наукового мовлення, норми сучасної української літературної мови, науковий стиль, майбутні фахівці інформаційної, бібліотечної та архівної справи.*

Language culture creation is one of the most urgent questions nowadays. This is not only philological problem, but social as well – as it is related to different communication methods. The article covers linguistic principles of language culture creation. Violation of normative language is explained by the influence of the Russian language, the mass media and linguisticsurrounding.

The article considers the content and structure of concept “culture of scientific speech”, defines the peculiarities of implementation of modern Ukrainian literary language’ norms in scientific style, notice to most typical mistakes for scientific texts. It showed that students have low and middle language skills. Future experts of informational, library and archive sphere educators make mistakes including word stress and vocabulary. Violation of normative language is explained by the influence of the Russian language, dialects, the mass media and linguisticsurrounding. Many of the common mistakes found were due to lack of understanding modern Ukrainian language. Analysis of typical speech errors in the future experts of informational, library and archive sphere.

Scientific speech is not only a means of mastering a certain information but also a means of its realization in specific kinds of educational activities: doing control works, preparing reports, preparing sunopges, taking part in seminars, conferences, discussions, making up plans, theses,

summaries, etc. The theoretical basis of the error classification are the lingual didactics works. The article analyses typical mistakes and faults in student speech at pedagogical universities. The nature and occurrence of the speech errors of the students being analyzed, the number of objective and subjective factors that led to making these errors being determined. The authors substantiates the idea that the Ukrainian language policy should be provided keeping in mind indissoluble connection of the national culture with national language.

Key words: culture of scientific speech, modern Ukrainian literary language' norms, scientific style, future experts of informational, library and archive sphere.

Постановка проблеми. Актуальність порушеної в назві статті теми зумовлена низкою чинників, ідеться насамперед про зростання ролі культури наукового мовлення у становленні професійної компетентності майбутнього фахівця інформаційної, бібліотечної та архівної справи та формуванні його як національно-мовної особистості, що передбачає також і формування позитивної мовної поведінки студентів у процесі ефективної наукової діяльності.

Проблема дотримання культури наукового мовлення та літературних норм є особливо актуальною для сучасного студентства, адже в процесі навчання у вищому навчальному закладі, згідно з навчальним планом, студенти виконують різного виду письмові роботи: курсові, дипломні роботи, реферати, доповіді, звіти з практики, наукові статті й ін. Для досягнення високої результативності під час їх виконання вони повинні пам'ятати не тільки про організаційні та структурні норми наукового тексту, а й не забувати про норми літературної норми, мовні засоби наукового стилю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські вчені-мовознавці активно вивчають різні аспекти проблеми наукового мовлення (Ф. С. Бацевич, Г. В. Білавич, Т. Б. Гриценко, А. П. Коваль, Л. В. Кравець, Л. І. Мацько, Г. С. Онуфрієнко, А. Г. Погрібний, О. Д. Пономарів, О. М. Семенов та ін.), наголошуючи, що необхідним складником високої культури української наукової мови є ґрунтовна мовнокомунікативна підготовка, доцільне та вміле послуговування нормативною національною науковою мовою. Не випадково низка дослідників (Н. Д. Бабич, Ф. С. Бацевич, М. І. Пентелюк, О. А. Сербенська, Є. Д. Чак та ін.) виокремлюють такий прикладний напрям дослідження, як “лінгвістика помилок” (“помилкознавство”, “девіатологія”), який зосереджує увагу дослідника на мовних девіаціях (помилках, описах, неточностях, обмовках, покручах тощо), що пов'язані зі специфікою лексичної та граматичної семантики наукового тексту. Екологізація наукового знання – закономірний процес у формуванні екологічного мислення, сутністю якого є усвідомлення, підлаштування дій під закони біосфери [3, с. 65–73]. Однак проблему, порушену в назві статті, учені ґрунтовно не вивчали.

Мета дослідження – окреслити мовностилістичні аспекти студентських наукових текстів, проаналізувати помилки, що переважають у їхніх наукових працях.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в Україні тривають пошуки шляхів розв'язання проблеми професійної підготовки фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи, яка адаптується до вимог сучасного бібліотекознавства, зарубіжного досвіду тощо. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України №266 від 29 квітня 2015 року “Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти”, була створена спеціальність “інформаційна, бібліотечна та архівна справа” (код спеціальності належить до галузі знань “Культура і мистецтво” (шифр галузі № 02)) [5]. Усе це детермінує певні зміни у змісті та технологіях професійного навчання

фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи, тому актуальним є ширше включення до змісту освіти бакалаврів інформаційної, бібліотечної та архівної справи дисциплін мовознавчого циклу, зокрема наукового мовлення, що пояснюємо низкою причин. Сучасне інформаційне суспільство висуває нові вимоги до розвитку освіти щодо застосування інформації та використання нових інформаційних технологій. Значна роль відводиться бібліотекам як науково-інформаційним освітнім центрам. Змінюються вимоги суспільства до бібліотек, архівів як установ, які не тільки забезпечують доступ громадян до інформаційних джерел, надають інформаційні послуги, здійснюють інформаційний супровід різних видів людської діяльності, а й здійснюють наукову діяльність, що впливає на розширення кола повноважень бібліотечних та архівних працівників. Спеціальність “Інформаційна, бібліотечна та архівна справа” належить до гуманітарного напрямку підготовки [5]. Майбутні фахівці інформаційної, бібліотечної та архівної справи повинні не тільки фахово здійснювати відбір, аналіз, оцінку, систематизацію, моніторинг, організацію, зберігання, поширення та надання в користування інформації та знань у будь-яких форматах, а також мати повний набір компетентностей, передбачених для інтегрованої спеціальності 029 “Інформаційна, бібліотечна та архівна справа”, з-поміж яких – комунікативна компетенція, складником якої є володіння науковим мовленням. Таким чином, новий професійний статус цих спеціалістів зумовлює потребу підготовки висококваліфікованих спеціалістів з інформаційної, бібліотечної та архівної справи як майбутніх науковців.

Важливість формування науково-комунікативного компонента професіограми майбутніх фахівців (бібліотекарів, архівістів, референтів та ін.) зумовлена низкою суперечностей, які склалися в освітній теорії і практиці. З одного боку, попри те, що в українській науці є праці, присвячені різним аспектам організації наукових досліджень (підручники, посібники, наукові статті тощо), усе ж їхні автори доволі скромно акцентують на проблемах використання здобутих у процесі навчання у школі та виші мовно-мовленнєвих, стилістичних знань і умінь під час написання студентами наукових текстів, формування національно-мовної особистості та професійному становленні фахівця загалом. Реалії сьогодення актуалізують необхідність посилення якості української мови, зокрема й наукової, проте вчені, аналізуючи проблеми взаємодії мови та соціального середовища, зв'язок між мовною нормою й конструюванням національної ідентичності, соціальної зумовленості мовного вибору, вивчаючи питання мовної стійкості та мовної толерантності, європейських засад мовної політики й перспектив їх використання в Україні тощо, неவிправдано мало уваги приділяють аналізу навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців спеціальності 029 “Інформаційна, бібліотечна та архівна справа” – у контексті формування наукової компетенції майбутнього спеціаліста.

Вивчення наукових праць (Н. Кічук, Н. Мушинської, Н. Москалюк, В. Федяєвої та ін.) свідчить, що сутність складного поняття “наукова компетентність майбутнього фахівця інформаційної, бібліотечної та архівної справи” треба досліджувати, зважаючи на те, що це є індивідуальне інтегративне утворення, яке базується на розумінні студентами важливості і необхідності займатися різними формами науково-дослідницької діяльності задля успішної професійної діяльності. Наукова компетентність майбутнього бібліотекаря, архівіста включає і такі поняття, як: поглиблення знань на основі широкого кола наукового знання, зокрема й знання

засобів творчого розвитку своїх наукових можливостей, уміння здійснювати науковий самоаналіз, реалізувати себе на науково-дослідницькій ниві.

За визначенням О. М. Семеног, завдання культури наукової мови полягає в нормативному застосуванні “наукової мови в усній і писемній, діалогічній і монологічній формах, високий рівень мовно-комунікативної культури” [4, с. 6], у вивченні закономірностей побудови наукового тексту на всіх рівнях мовної системи. Культура наукового мовлення – це складний феномен, що охоплює низку складників: нормативний, комунікативний, етичний, прикладний аспекти. У статті розглядаємо здебільшого нормативний аспект цієї проблеми, який передбачає знання студентом літературних норм мови і вміння застосовувати їх у науковій діяльності.

Під культурою наукового мовлення розуміємо досконалий рівень мовнокомунікативної підготовки, яка передбачає насамперед дотримання нормативності української літературної мови, володіння науковим стилем. На наше глибоке переконання, між мовною якістю наукового тексту та його теоретичною та практичною значущістю є певний зв'язок. Однак практика повсякдення засвідчує низку актуальних проблем, спричинених недостатнім рівнем володіння мовнокомунікативною стилістичною компетентністю дослідників-початківців.

Як засвідчили результати досліджень наукових текстів (курсів роботи, реферати тощо) студентів, які здобувають спеціальність 029 “Інформаційна, бібліотечна та архівна справа”, рівень володіння писемним науковим мовленням є низьким. У студентських наукових працях трапляються численні мовні покручі, ці явища – наслідок інтерферентних впливів російської мови, які для української наукової мови несуть певні загрози й ризики, пов'язані з утратанням національною мовою статусу мови наукового мислення: “знижується використання її епістемічної (пізнавальної), науково-мисленнєвої, когнітивно-творчої, креативної функцій для задоволення соціальних, когнітивних, гносеологічних, комунікативно-прагматичних потреб особистості та соціуму” [4, с. 6]. Тому задля збереження й розвитку українського наукового мовлення необхідно випрацювати національну стратегію мовного розвитку, посилити роль і значення української наукової мови як вагомого чинника поступу науки, освіти, культури, техніки тощо. Тому для майбутніх фахівців бібліотечно-інформаційної сфери важливими є здобуті знання в галузі терміносистеми, доборі потрібних термінів, умінні правильно ними оперувати, коректно перекласти українською той чи інший термін з російської чи англійської мов, урешті, зредагувати науковий текст.

Великим ризиком для майбутніх фахівців інформаційної, бібліотечної та архівної справи є присутність у науковій літературі, а також у текстах інформаційних листів про наукові конференції, у вимогах до опублікування наукових статей у вітчизняних наукових виданнях та інших інформаційних матеріалах різних видів помилок, які мандрують з року в рік від часопису до часопису та продукують нові “норми слововживання”. Так, до прикладу, у Бюлетені ВАКу України (2003 р., №1) натрапляємо на низку помилок, які масово досі тиражуються науковими видання: “*аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми*” (треба *розв'язання цієї проблеми*); “*виділення невирішених раніше частин загальної проблеми*” (треба *виокремлення раніше не розв'язаних аспектів проблеми*); “*висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку*” (треба *висновки з цього дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі*).

Результати аналізу близько двадцятьох наукових робіт студентів спеціальності 029 “Інформаційна, бібліотечна та архівна справа” дають підстави виокремити найтипівіші помилки в ділянці слововживання. Зокрема, це: складні випадки керування. Такі анормативи виникають унаслідок того, що з дієсловами, які вимагають неоднакових відмінків, уживається спільний додаток, до прикладу: у статті зазначено, що треба прагнути до вдосконалення і повного опанування методами (правильно: опанувати – методами, але вдосконалення методів; отже, спільний додаток тут неможливий), властивий для вчених (властивий ученим), характерний науці (характерний для науки), завдяки цього (завдяки цьому), завдавати шкоду (завдавати шкоди), дякувати його (дякувати йому), трапилося по вині (трапилося через провину), звернутися по адресу (звернутися на адресу), видати згідно наказу (видати згідно з наказом), ухвалено відповідно постанові (ухвалено відповідно до постанови), видати документи по розпорядженню (видати документи за розпорядженням), помістити літературу по алфавіту (укласти/розмістити літературу за абеткою/алфавітом) та ін.

Як уже зазначалося, більшість помилок у студентських наукових роботах – наслідок інтерферентного впливу російської мови: актуальність обумовлена (треба зумовлена), дана проблема – ця (порушена) проблема, ряд вчених вирішують дану проблему у своїх роботах – низка вчених розв’язують цю проблему в працях, виходячи з об’єкту та предмету дослідження – виходячи з об’єкта та предмета дослідження, ціль досягнута – мети досягнуто, у науковій роботі поставлені наступні задачі – у науковій роботі поставлено такі завдання, актуальність спричинена наступними факторами – актуальність спричинена такими чинниками, вчені відмічають – учені відзначають, чисельні роботи – численні праці, не дивлячись на те, що ... – попри те, незважаючи на те, усупереч тому, констатувальний експеримент – констатувальний, констатуючий – констатувальний, формуючий – формувальний, ряд сайтів – низка сайтів, переключати канали – перемикати канали, включати комп’ютер – вмикати комп’ютер, оздоровчі технології – оздоровлювальні, експериментальну базу складають – експериментальну базу становлять, біля 20 % – близько 20%, здоров’язберігаючі – здоров’язберігальні, навколишнє середовище – довкілля, експеримент проводився на протязі – експеримент проводили впродовж, 10 чоловік, що складає 8% – 10 осіб (юнаків і дівчат; учнів; школярів), що становить 8%, отримати знання – здобути знання, здобуті навички – сформовані навички, заключення – висновок, притаманний для майбутнього ученого, притаманний майбутньому вченому, з однієї сторони – з одного боку, з другої сторони – з іншого боку, в залежності від – залежно від, у відповідності – відповідно до, в цій області науки – у цій галузі науки, координуюча рада – координаційна рада, автор у праці говорить – автор у праці наголошує, зазначає, підкреслює, вчений відмічає – учений зазначає, ми прийшли до висновку – ми дійшли висновку, дана проблема знаходиться в полі зору – ця проблема є (перебуває) у полі зору, кидається в око – упадає в око, оточуючі фактори – чинники, що оточують, існуючі теорії (підходи, думки) – відомі теорії (підходи, думки), активізуючі засоби – засоби, що активізують, більш точніший показник – більш точний (точніший) показник, самий вищий рівень – найвищий рівень, запобігати хворобу – запобігти хворобі, набувати досвід – набувати досвіду, вищий середнього – вищий від середнього, діючі закони – чинні закони, за виключенням даних авторів – за винятком цих авторів, ми виділили наступні ознаки – ми виокремили такі ознаки, вузи України – виші (ВНЗ) України,

дані приведено в таблиці – дані наведено в таблиці, продовження додатку А – продовження додатка А, закінчення додатку Т – закінчення додатка Т, а іменно – а саме, приймати міри – уживати заходів, учбовий процес – навчальний процес, нажати на клавішу – натиснути на клавішу, виключати / включати – вимикати / вмикати в розетку, перевести з англійської мови – перекласти з англійської, перевести на українську мову – перекласти українською мовою, спілкуватися на українській мові – спілкуватися українською мовою, встановити інформацію – відновити інформацію, причини конфлікту – причини конфлікту, питання являється не вирішеним – питання є нерозв'язаним, і так далі – і так далі, аналогічний процесу – аналогічний до процесу, звідси витікає – звідси випливає (виходить), ми вияснили – ми з'ясували, учбові програми – навчальні програми, приймали участь у експерименті – брали участь у експерименті, проведені міроприємства – проведені заходи, учена ступінь – учений ступінь, займає позицію – обстоює позицію, займає посаду – обіймає посаду, виключення складає – виняток становить, погляди учених співпадають – погляди вчених збігаються, взаємовідносини – взаємини (стосунки), відносини в колективі – стосунки (взаємини) у колективі, запобігати помилок – запобігати помилкам, це протирічить – це суперечить, таке положення справ – таке становище, англійчани – англійці, датчани – данці, результати експеримента представлено на рисунку – результати експерименту подано на рисунку, приводити приклад – наводити приклад, відредагувати текст – зредагувати текст, вибрати до слова синоніми – дібрати до слова синоніми, підібрати епітети – дібрати епітети, у цілому – загалом, в даному випадку – у цьому випадку, служити за приклад, слугувати прикладом, у більшості – здебільшого, абсолютна більшість – більшість, заслуговує високої оцінки – заслуговує на високу оцінку, відношення до навчання – ставлення до навчання, вірну відповідь дали на питання – правильну відповідь дали на запитання, засвідчує про певний рівень – засвідчує певний рівень, в відповідях зустрічаються – у відповідях трапляються (простежуються, є), навчатися математиці – навчатися математики, зрадити принципам – зрадити принципи, кращий бібліотекар – найкращий бібліотекар, задавати питання – спитати (запитати, поставити запитання), комісія по питанням – комісія з питань, військовий – військовик, підняти проблему – порушити проблему, підняте питання – порушене питання, фахового терміну – фахового терміна, терміна проведення експеримента – терміну проведення експерименту, виконує велику роль – має велике значення, приймати до уваги – брати до уваги, прикласти зусилля – докласти зусиль, у порівнянні з минулим роком – порівняно з минулим роком, багаточисленні заходи – численні заходи, уважати необхідним – уважати за необхідне, лишній раз підтверджує – зайвий раз підтверджує, в першу чергу – насамперед, передовсім, в жовтні місяці відбувся захід, у жовтні відбувся захід, завідувач відділом – завідувач відділу, недопустимо – неприпустимо та десятки ін. [1].

На жаль, такі аномалії присутні в багатьох наукових джерелах, які для студентства є здебільшого зразками для наслідування та слугують не зовсім якісним еталоном володіння науковим стилем. Особливо великою тут є небезпека тиражування помилок, пов'язаних з використанням стандартизованих мовних одиниць передачі наукової інформації.

На нашу думку, такі стандартизовані мовні одиниці потребують пильної уваги молодих науковців передовсім з огляду на те, що їх автоматичне вживання неодмінно призведе до масового тиражування численних девіацій, спричинених

використанням кальок з російської мови. Тому в майбутніх фахівців інформаційної, бібліотечної та архівної справи передусім має бути “сформована установка й усвідомлена готовність щодо оволодіння законами українського наукового мовлення” [3, с. 219]. Однією зі спроб розв’язати цю проблему є виокремлення в самостійну навчальну дисципліну “Наукове мовлення”, вивчення якої варто пропонувати студентам, що здобувають освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра інформаційної, бібліотечної та архівної справи. За таких умов майбутній бібліотекар, архівіст має знати не лише темарій курсу, який вивчає, а й основні ознаки і якості наукового мовлення, володіти фонетичними, орфоепічними, акцентуаційними, орфографічними, лексичними, словотвірними, синтаксичними, стилістичними, пунктуаційними нормами української мови, законами наукового мовлення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Актуальність викладання для майбутніх спеціалістів інформаційної, бібліотечної та архівної справи курсу “Наукове мовлення” є очевидним та зумовленим, окрім іншого, низкою різних суспільних чинників: зацікавленням студентів культурними нормами, упорядкуванням власної манери і форми спілкування, здобуттям культурної інформації, наукової зокрема, шляхом навчання в закладах освіти різних типів і рівнів акредитації, що вимагає поєднання навчальної і наукової роботи; стимулювання майбутнього науковця до мобілізації знань з української наукової мови, наукової термінології, а відтак і до комунікативного самоконтролю та оволодіння ним уміннями й навичками продукувати власну програму наукової комунікації та вміти реалізувати її в практичному житті; тощо. Подальших наукових пошуків потребує аналіз науково-методичного забезпечення здійснення процесу формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців інформаційної, бібліотечної та архівної справи.

Література

1. Білавич Г., Савчук Б. Українське наукове мовлення в контексті наукової діяльності майбутніх педагогів. *Інноватика у вихованні. Збірник наукових праць*. 2017. Випуск 6. С.67-75.
2. Екологія мови і мовна політика в сучасному суспільстві: Зб. наук. праць. К. : Видавн. дім Д. Бураго, 2012. 376 с.
3. Кузнецова Г. Культура наукової української мови у фаховій підготовці майбутніх освітян. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2012. № 6. С. 213-220.
4. Семенов О. М. Культура наукової української мови : навч. посіб. К. : Акад., 2010. 215 с.
5. 029 “Інформаційна, бібліотечна та архівна справа” (бакалавр): стандарт вищої освіти України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/reform-osviti/naukovometodichna-rada-ministerstva-osvitu>

References

1. Bilavich G., Savchuk B. Ukrainian scientific broadcasting in the context of scientific activity of future teachers. *Innovation in upbringing. Collection of scientific works*. 2017. Issue 6. P.67-75.
2. Ecology of language and language policy in modern society: Coll. sciences works. K.: Published by. House D. Burago, 2012. 376 p.
3. Kuznetsova G. Culture of scientific Ukrainian language in the professional training of future educators. *Problems of preparing a modern teacher*. 2012. No. 6. P. 213-220.
4. Semenog O.M. Culture of the scientific Ukrainian language: teaching. manual K.: Acad., 2010. 215 c.
5. 029 “Information, Library and Archives” (Bachelor): the standard of higher education in Ukraine. [Electronic resource]. Access mode: <http://mon.gov.ua/activity/education/reform-osviti/naukovometodichna-rada-ministerstva-osvitu>

Одержано статтю: 22.06.2018
Прийнято до друку: 6.07.2018